



# Havdallah on beer

Refuah Shelema Rahamim ben Sara

*By his friends*

Week 134

Topic

Havdallah

## TOPIC DISCUSSION

What is allowed, what is not allowed to use for havdallah:

Beer  
Soda  
Coffee



The Gemara relates an incident:

אמרי ליה מר ינוקא ומר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי — Mar Yenuka and Mar Keshisha the sons of Rav Chisda <sup>9</sup> said to Rav Ashi: זימנא חדא איקלע אמימר לאתרין — One time Ameimar visited our place, חמרא לן הנה ולא הנה לן חמרא — and we did not have any wine over which to recite Havdalah. אבדיל ולא אבדיל — So we brought him date beer, <sup>7</sup> but he did not recite Havdalah over it, וכת טנות — and he went to bed while fasting. <sup>8</sup> למחר טרחנא ואייתנא ליה חמרא ואבדיל וטעים מידי — The next day (i.e. on Sunday), we exerted ourselves and we brought him wine, and he recited Havdalah and then ate something. לשנה תו איקלע לאתרין — The next year, he again visited our place, לן חמרא — and again we had no wine, אייתנא שיכרא — and again we brought date beer for Havdalah. <sup>9</sup> אמר — [Ameimar] said: אי הכי חמר מדינה הוא — If so, [this date beer] is “the wine of the province.” <sup>10</sup> אבדיל וטעים מידי — So he recited Havdalah over the date beer and ate something.

The Gemara comments on this episode:

9. [*Rashash* notes that in our texts the reading here is simply אייתנא, *we brought*, in contrast to the expression אייתנא ליה, *we brought “to him,”* used above with regard to Ameimar’s first visit. For on this second occasion, they indeed did not bring the beer for Ameimar to recite Havdalah over, as he had already refused to do so on his previous visit.]

10. I.e. it is evident that wine is unavailable in this city, and that date beer is the local wine-substitute. Therefore, Havdalah may be recited over it (*Rashbam*; see *Orach Chaim* 272:9 with *Magen Avraham* §6; see also *Magen Avraham* 182:2).

[*Rambam (Hil. Shabbos 29:17)* maintains that even in places where wine *is* readily available, the most popular local beverage is classified as “wine of the province” and may be used for Havdalah (see *Elyah*

שמע מינה המבדיל בתפלה צריך — Learn from it [this incident] three things: שמע מינה תלת — Learn from it that one who recites Havdalah in the *Shemoneh Esrei* Prayer at the close of the Sabbath must still recite Havdalah over a cup of wine.<sup>[11]</sup> ושמע מינה — And learn from it that it is forbidden for a person to eat before reciting Havdalah.<sup>[12]</sup> ומבדיל והולך — And learn from it that one who did not recite Havdalah on Motza'ei Shabbos — may go on and recite Havdalah anytime throughout the entire week.<sup>[13]</sup>

The Gemara presents an inquiry in this matter:

מהו לקדושי אשיכרא<sup>[14]</sup> — Rav Huna inquired of Rav Chisda: — What is [the law] with regard to reciting Kiddush over a cup of date beer?<sup>[15]</sup>

The reply:

השתא ומה פירוומא ותאיני ואסני — He said in response to the query posed to him: — Now, if even with regard to beer made from barley or from figs or from berries,<sup>[16]</sup> — about which I inquired of Rav as to whether Kiddush may be recited over them, — and Rav in turn inquired about this of R' Chiya, — and R' Chiya in turn inquired about this of Rebbi, — and he did not resolve it for him, i.e. he did not conclude that it is permitted to recite Kiddush over these beers, and the law thus is that one may not recite Kiddush over them, — can there be any question with regard to the commonplace date beer?<sup>[17]</sup> — They [the students of the academy] understood from this — that it is specifically Kiddush that we may not recite over [date beer], — but we may recite Havdalah over it.<sup>[18]</sup> — Rav Chisda said to them: הכי — Just as we do not recite Kiddush over it, so too we do not recite Havdalah over it.

An identical teaching is cited:

אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל — Rav Tachlifa bar Avimi said in the name of Shmuel: — Just as we do not recite Kiddush over it, so too we do not recite Havdalah over it.<sup>[19]</sup>

The Gemara relates an incident:

לוי שדר ליה לרבי שיכרא בר תליסר מגני — Levi sent Rebbi date beer that had been the beneficiary of thirteen crushings.<sup>[20]</sup> — [Rebbi] tasted it, and found that it was exceedingly flavorsome. — He said: — Beer like this is fit to recite Kiddush over it, ותושבחות שבועולם — and to say over it all the songs and praises in the world. — That night, it

afflicted him with diarrhea.<sup>[21]</sup> אָמַר מִיִּסְרָן וּמִפּוּיִס — He said, “Can it afflict us and be used to appease?”<sup>[22]</sup>

The Gemara cites other statements regarding the ill effects of date beer:

אָמַר רַב יוֹסֵף — Rav Yosef said: אֶדְוֹר בְּרַבִּים דְּלֹא אִישְׁתִּי שִׁיבְרָא — I will vow in public that I will not drink date beer.<sup>[23]</sup> אָמַר רַבָּא — Rava said: אִישְׁתִּי מִי זֹרְיוֹן וְלֹא אִישְׁתִּי שִׁיבְרָא — I would rather drink the water of flax,<sup>[24]</sup> and not drink date beer. וְאָמַר רַבָּא — And Rava also said: תִּיהוּ שְׁקוּיֹתִיהּ שִׁיבְרָא מֵאֵן דְּמִקְדַּשׁ אִישְׁבְּרָא — May date beer be the everyday drink of the one who recites Kiddush over date beer!<sup>[25]</sup>

The Gemara relates:

רַב חֻנָּה מֵיִסְרָן — Rav Huna found Rav reciting Kiddush over date beer.<sup>[26]</sup> אָמַר לֵיהּ — [Rav Huna] said to him: שְׂרִי אַבָּא לְמִיקְנֵי אִיסְתִּירֵי מִשִּׁיבְרָא — It appears that Abba<sup>[27]</sup> has begun to earn money<sup>[28]</sup> from making and selling date beer, and that is why he treats it as a favored drink, fitting for Kiddush.

The Gemara cites a Baraisa:

תְּנוּ רַבָּנֵי — The Rabbis taught in a Baraisa: אֵין מְקַדְשִׁין אֲלֵא עַל הַיַּיִן — WE DO NOT RECITE KIDDUSH OVER any beverage OTHER THAN WINE. וְאֵין מְבָרְכִין אֲלֵא עַל הַיַּיִן — AND WE DO NOT RECITE A BLESSING OVER any beverage OTHER THAN WINE.

The Gemara asks:

אֵטוּ אִישְׁבְּרָא וְאִמְנֵא מִי לֹא מְבָרְכִין עֲלֵיהּוּ שֶׁהֲכֵל נִהְיָה בְּדַבְּרוּ — Indeed, over beer and water do we not recite the blessing: *Blessed are You, Hashem . . . that everything came into being through His word?* How, then, can the Baraisa state that a blessing is recited only over wine?

The Gemara answers:

אָמַר אַבְיֵי — Abaye said: הֵכִי קָאָמַר — This is what he [the Tanna of the Baraisa] is saying: אֵין אֹמְרִים הֵבֵא כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה לְבָרֵךְ אֲלֵא עַל הַיַּיִן — We do not say, “Bring the ‘cup of blessing’ over which to recite the *Bircas HaMazon* blessing,” except where we will recite it over a cup of wine.<sup>[29]</sup>

The Gemara cites another Baraisa:

תְּנוּ רַבָּנֵי — The Rabbis taught in a Baraisa: אֵין מְקַדְשִׁין עַל הַשְּׂבֵר — WE DO NOT RECITE KIDDUSH OVER date BEER. מִשׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּר רַבִּי שְׁמַעוֹן אָמְרוּ — IN THE NAME OF R' ELAZAR BAR R' SHIMON THEY SAID: מְקַדְשִׁין — WE MAY RECITE KIDDUSH over date beer. Another law: מְטַעֲמֵי מֵטַעֲמֵי — For THE TASTING<sup>[30]</sup> OF the WINE of a “cup of blessing,”<sup>[31]</sup> ANY AMOUNT suffices. רַבִּי יוֹסֵי בֶר יְהוּדָה אָמַר — R' YOSE BAR YEHUDAH SAYS: מִלֵּא לֹוֹגְמָא — A CHEEKFUL.<sup>[32]</sup>

The Gemara cites further:

וְכֵן תְּנִי רַב גִּידֵל דְּמֵן גֶּרֶשׁ — Rav Huna said in the name of Rav —

and so did Rav Gidul of Neresh teach a Baraisa that states — המקדש וטעם מלא לוגמא — **ONE WHO RECITES KIDDUSH AND TASTES A CHEEKFUL** of wine **HAS DISCHARGED** the Kiddush obligation, **וְאִם לֹא לֹא יִצָּא** — **BUT IF** he does **NOT** drink a cheekful, **HE HAS NOT DISCHARGED** his obligation.<sup>[33]</sup>

A point is noted concerning the Baraisa just cited:

אמר רב נחמן בר יצחק — **Rav Nachman bar Yitzchak said:** אָנָּא תְּנִינָא לָּהּ — **I, too, teach this** Baraisa in my repertory of Baraisos, **לֹא גִידוּל בַּר מְנַשְׁיָא** — **but not** as a Baraisa taught by **Rav Gidul bar Menashya** **בְּרַ מְנִיּוּמִי גִידוּל בַּר מְנַשְׁיָא** — **nor** as one taught by **Rav Gidul bar Manyumi**, **אֶלָּא גִידוּל סְתָמָא** — **rather** as one taught by “**Rav Gidul**” **plain**, without further specification.<sup>[34]</sup>

The Gemara explains the significance of Rav Nachman’s remark:

לְמַאי נִפְקָא מִינָּה — **What difference does this make?**

לְמִירְמָא דִּידֵיהּ אַדִּידֵיהּ — It makes a difference with regard **to challenging one of his** statements **on** the basis of one **of his** other statements.<sup>[35]</sup>

---

*Rabbah, Orach Chaim 272:13 and Beur Halachah to 272:9.)*

[*Rashbam* adds that only beverages other than water can acquire the status of “wine of the province” and be used for Havdalah. Water, however, cannot be used for Havdalah, even where no other beverages are available. See *Mishnah Berurah* 296:10.]

11. The *Shemoneh Esrei* of the evening prayer at the close of Sabbath contains the Havdalah blessing. And since Ameimar certainly recited the evening prayer, he would not have had to retire without eating, were it not that he was still obligated to recite Havdalah over wine.

12. [Even if Ameimar’s refusal to eat that night was a self-imposed stringency (see above, [note 8](#)), he would not have adopted that stringency were it not that it is forbidden by law to eat before Havdalah where wine is available.]

13. That is, until Tuesday night.

Actually, the actions of Ameimar, who recited Havdalah over wine on Sunday, indicate no more than that Havdalah may be recited on Sunday. The main intent of the Gemara, however, is to show that Havdalah may be recited after Motza’ei Shabbos has passed. This is indeed evident from Ameimar’s actions, and the Gemara formulates the derived law in terms of the halachically accepted version of Rava’s statement above, which holds that Havdalah may be recited “the entire week” [i.e. until Tuesday night] (see [Tosafos](#)).

One would have expected the Gemara to state as well that we learn from this incident that one may recite Havdalah over “wine of the province.” The Gemara, however, omits this law, because it is counting only those laws that pertain to the [general] procedure of Havdalah. [That is, the Gemara is detailing the rules of the Havdalah obligation: It applies even if one recited Havdalah in *Shemoneh Esrei*, one is forbidden to eat before reciting it, and its time extends even beyond Motza’ei Shabbos. The substance over which one may recite Havdalah is not the subject of the Gemara’s attention.] Alternatively, [the Gemara did not wish to state that the permit to recite Havdalah over “wine of the province” can be “learned” from this incident, since] it is obvious that Havdalah is recited over “wine of the province” in the absence of wine, as this is surely preferable to omitting the Havdalah procedure altogether ([Rashbam](#)). [It should be noted, however, that in the text of the *Rif*, this passage *שמע מינה תקלה וכו’*, *Learn from it three ...*, appears immediately after the account of Ameimar’s *first* visit (in which he did not recite Havdalah at all, and retired without eating). According to this reading, the premise of *Rashbam*’s question (as to why the Gemara does not include the inference that Havdalah may be recited over “wine of the province”) does not exist.]

14. [According to *Rosh*’s reading, the order is inverted, and it is rather Rav Chisda who inquired of Rav Huna (see also [Hagahos HaBach](#)). This reading seems more reasonable, as it is evident elsewhere that Rav Chisda was a disciple of Rav Huna (*Mitzpeh Eisan*; *R’ Yitzchak Isaac Chaver*; *Rashash*). *Hagahos Yavetz*, however, defends the reading found in our texts, by explaining that the teacher, Rav Huna, inquired of his disciple, Rav Chisda, in order to test him.]

15. That is, where wine is not available ([Rashbam](#)), so that the date beer is then the “wine of the province” [see above, beginning of [note 10](#)] (*Rosh*, in explanation of *Rashbam*; cf. *Rashash*).

[[Tosafos](#) (above, 106b *ד-ה מקדש*), however, suggest that the Gemara’s inquiry is with regard to a place where wine is readily available and date beer is *not* classified as “wine of the province.” See below, [note 19](#).]

16. These beers were considered superior to the commonplace date beer (*Rashbam*).

17. I.e. if he did not permit the use of these superior beverages for Kiddush, he most certainly would not permit the use of commonplace date beer.

18. According to Rav (*Rashbam*; see *Me'il Shmuel* cited in *Otzar Mefarshei HaTalmud* p. 359 note 47). [Rav is one of the three authorities above whose reluctance to conclude that even superior beers are fit for Kiddush gave rise to the understanding that beer is fit for Havdalah. *Rashbam* specifies Rav because he is the sage whose statement will be cited as a disproof of this understanding.]

One rationale for considering beer fit for Havdalah, though unfit for Kiddush, is that we have the option of using bread for Kiddush, an option which we do not have for Havdalah [see above, [106b end of note 3](#)] (see *Maggid Mishneh, Hil. Shabbos, 29:17*). Some explain that the students differentiated between Kiddush and Havdalah because Kiddush is a more stringent requirement than Havdalah (see *Tosafos above, 106b מִקְרָשׁ*).

19. As explained by *Rashbam* (see above, [note 15](#)), both Rav and Shmuel are ruling that neither Kiddush nor Havdalah may be recited over beer even in places where beer is the “wine of the province.” Now, with regard to Kiddush, their ruling is uncontested. With regard to Havdalah, however, we find that Ameimar (above) permits the use of “wine of the province.” Accordingly, *Rambam (Hil. Shabbos 29:17, see Hagahos Maimoniyos there §3)* rules that Kiddush may not be recited over beer that is “wine of the province” (since the ruling of Rav and Shmuel to this effect is uncontested), but Havdalah may be recited over it (in accordance with the ruling of Ameimar above). *Rosh* (§17), however, suggests that if we do not accept the stringent ruling of Rav and Shmuel with regard to Havdalah, then we do not accept it with regard to Kiddush either; accordingly, the halachah would be that both Kiddush and Havdalah may be recited over “wine of the province.” Moreover, *Tosafos* (cited above in [note 15](#)) explain that Rav and Shmuel are referring to beer that is *not* “wine of the province.” Accordingly, it is possible that *all* Amoraim agree that Kiddush and Havdalah may be recited over “wine of the province.” See *Orach Chaim 272:9 and 296:2*.

20. The water in which the first batch of crushed dates is steeped is then poured successively over an additional twelve batches of crushed dates (*Rashbam*). [The beer is thus infused with the flavor of thirteen batches of dates.]

21. Dates have a laxative effect, as stated in *Kesubos [10b] (Rashbam)*.

22. I.e. can something that causes so much discomfort be fit to appease God by reciting Kiddush over it? (*Rashbam*; cf. *Rashi* and *Rabbeinu Chananel*).

23. A vow made in public cannot be annulled (*Rashbam*). [Generally, a sage (or panel of three laymen) can annul a vow by discovering some consequence of the vow that, had it been foreseen by the vower, would have dissuaded him from making the vow in the first place. Rav Yosef so dreaded suffering the ill effects of beer that he was ready to proclaim a vow not to drink it. And to avoid the temptation of having the vow annulled, he was ready to proclaim the vow in public, so that it could not be annulled.]

[In *Gittin 36a*, the Gemara cites a dispute as to whether a vow issued in public can be annulled. Rav Yosef, evidently, held that such a vow cannot be annulled. The halachah, however, accords with the opinion (*ibid.*) that such a vow can be annulled, and it is only a vow made על דעת רבים, *on public consensus*, that

---

cannot be annulled (see [Tosafos](#).)]

24. Water in which flax has been soaked has a particularly foul odor (see [Mishnah, Berachos 22b](#)).

25. I.e. he should become poor and not be able to afford wine. Thus, his punishment will be measure for measure [for his reciting Kiddush over the cheaper beer in place of the more costly wine] ([Rashbam](#)).

26. Rav recited Kiddush over beer, even though wine was readily available in the city. He did so because he preferred the beer to wine, and he is of the opinion that Kiddush should be recited over the substance that one prefers, as he ruled [above \(106b\)](#) with regard to the choice between wine and bread ([Rashbam](#)). The quality of “preference” makes the drink fit for Kiddush even if it is not “wine of the province” [which Rav in any case does not consider fit for Kiddush, as stated above] (see references cited in *Otzar Mefarshei HaTalmud* p. 362 note 78; cf. *Maharsha*; see also *Dvar Shmuel* at length).

27. “Abba” [literally: father] is an honorific, denoting “my prince and master” (see [Rashi, Yevamos 57b](#) [ד"ה ג'יה אבא](#); [ומורה לי אבא](#); see also [Rashi, Berachos 47a](#) [ד"ה אילו מייחו](#)). [[Tosafos \(Yevamos ibid.\)](#)], however, explain that Abba was Rav’s given name; see also [Rashbam below. 119b](#) [ד"ה אבא](#). It would be quite odd, however, for Rav Huna, who was a full-fledged disciple of Rav, to refer his teacher by his given name.]

28. Literally: to acquire coins.

29. I.e. When the Baraisa states that “we do not recite a blessing over [any beverage] other than wine,” it is not referring to the blessing that one recites before consuming any food or beverage, but rather to *Bircas HaMazon* specifically. That is, we do not recite *Bircas HaMazon* over a “cup of blessing” containing any beverage other than wine. [The Baraisa’s ruling disqualifying beer for *Bircas HaMazon* does not pertain to places where beer is the “wine of the province.” For since there is universal agreement among the *Poskim* that “wine of the province” suffices for Havdalah (see above, [note 19](#)), it most certainly suffices for *Bircas HaMazon* (*Rosh* §17 and *Orach Chaim* 182:2).]

30. [[Rashi](#) and [Rashbam](#) apparently have the reading [מטעמה](#), a *taste*, a form of the root טעם found in [Berachos 14a](#).]

31. We have learned [above \(105b\)](#) that one who recites a blessing over a “cup of blessing” (i.e. Kiddush, Havdalah or *Bircas HaMazon*) must “taste” the wine. This Baraisa discusses the amount that must be drunk ([Rashbam](#)).

32. I.e. the amount that when pushed to the side of the mouth fills one cheek. Generally, this is less than a *revi'is* (see [Tosafos](#) et al., from [Yoma 80a](#)).

33. Some explain that with regard to Kiddush [in contrast to other blessings recited over wine (see above, [105b note 19](#))], the reciter himself must drink the cheekful of wine (*Geonim*, cited by *Tur, Orach Chaim* §271). Others maintain that it is sufficient if any of those listening to the Kiddush drinks the cheekful (*Rosh* §18; see also [Rashbam](#)), while others rule that it is sufficient if the cheekful is distributed among and drunk by several people ([Tosafos](#), cited by *Ritva, Eruvin* 79b [ד"ה הא דאמרינן המקדש](#)). [All three views are cited in *Orach Chaim* 271:14; see there.]

34. My tradition does not specify which “Rav Gidul” taught this Baraisa. Thus it might have been taught

תולש אבן מן האדמה וכו'. נראה דטעמו דהא דמכרין על הגר נמולאי שנת אינו אלא לזכר שנברא האור נמולאי שנת על ידי שנמן הקב"ה דעה באלים הראשון והביא שמי אבנים וטמן והכה ושפסף וזו מו ולא מהן אור כדלמא נפרק מקום שנהגו (דף נ"ד ע"א) ועל כן לזכר זה מכרין טרא מאורי האש על כן אס קדרו שמים נעבים מולש אבן מן האדמה וכו' לפסלת ברית האור נמולאי שנת שהיה מן האבן על ידי אדם הראשון ומנרן עליו טרא מאורי האש והמבדיל ועיין במ"ש גר"ש סיומן רמ"ט: **וּמ"ש** ואדוני אבי הרא"ש כתב שיותר טוב לעשות ההבדלה והקידוש שניהם על השכר. כן הוא בכל ספרי רביט שפדיט ומדברי נ"י נראה שדטר זה לא היה כמות נספרו ולכן תמה על רביט למה לא כתב: **והא** דכתב שיותר טוב וכו'. לומר עכשיו הוא יותר טוב אבל בלא הבדלה טוב יותר לעשות הקידוש על הפת כדלעיל בסיומן ער"ב ח: **דרכי פסחים** (סג) הביאו קבלה זו נפש רב עמרם (בסידורו ח"ב סי' ל"ט) ואנן לא סבירא לן הכי אלא אין מבדילין אלא על היין ואפילו על הפת אין מבדילין. כן כתב התוספות (פסחים קי: ד"ה תקטז) והרא"ש נפרק ערבי פסחים (סי' ה') וכן הם דברי הר"ף נפרק אלו דברים שכן הם שמאי (נראה לה פ"ג) וכן הסכימו כל הפוסקים, ולא דמי לקידוש משום דכיון דאין קידוש אלא במקום קטנה פס מענינא דקידוש הוא אבל אינו מענין המלה: **אב"ד** מבדילין על השכר אם הוא חמר מדינה. פשוט נפרק ערבי פסחים (ק). בעובדא דלמימר, ויש גורסים רבין במקום דלמימר, וכתב נחמאל בסיומן ער"ב מה נקרא חמר מדינה וגם סס (לא: ד"ה ותשמע) נחמאל שעל כל המשקין מבדילין היכא דהוו חמר מדינה סוף מן המים (ב): **והגאונים** כתבו אע"פ שאין מבדילין על הפת אם ח"י יום טוב בפוצאי שבת מבדילין עליו וכו'. הר"ף נפרק אלו דברים שכן הם שמאי (סג) הביא קבלה זו ודחה

ומברך בורא מאורי האש ו: **ואם** נתקדרו שמים בעבים (י) תולש אבן מן האדמה ואומר המבדיל בין קודש לחול, וכתב רב עמרם ואנן לא סבירא לן הכי אלא אין מבדילין אלא על היין (ה) ואפילו על הפת אין מבדילין, וכן פירשו התוספות שאין מבדילין על הפת אבל מבדילין על השכר אם הוא חמר מדינה, והגאונים ז' כתבו אע"פ שאין מבדילין על הפת אם חל יום טוב בפוצאי שבת מבדילין עליו כיון שמקדשין עליו הקידוש עיקר ואגב הקידוש מבדילין גם כן עליו, (ט) ואדוני אבי הרא"ש ז"ל כתב (י) שיותר טוב לעשות ההבדלה והקידוש שניהם על השכר: **[ג]** ומי שאין לו יין (כ) ומצפה שיחיה לו למחר לא יאכל עד למחר שיבדיל. ואם אין לו אלא כוס אחד ואינו מצפה שיחיה לו למחר (יג) יותר מוטב שיאכל

אופה והעלה שאין מבדילין על הפת כלל, והתוספות והרא"ש נפרק ערבי פסחים (סג) הביאו קבלה זו נפש רב עמרם (בסידורו ח"ב סי' לג) וסלק עליו הרא"ש וכתב שיותר טוב לעשות יקנה"ז על השכר ממה שעשה על הפת שעשה המלה שלא להלכתא מטעם שפילה, ולא יעמי למה קמס רביט מדברי רב עמרם ולא כתב דעת הר"ף והרא"ש (ה):

**דרכי משה**

(כ) **ופשטע** מרברי אבודרהם ט' דטוב יותר להבדיל על כוס פנים של יין מלהכדיל על שכר עכ"ל:

**הגהות והערות**

ז' עיין בסוד וקציעה כאן שהאר"ך שאין לברך בורא מאורי האש על אור של כוכבים, ועיין עוד מה שכתב בזה בבואר הודיל על סדקי דביא שם אות ה':  
 ז' בה"ג ה"י קידוש דף י"ד ע"א, תשובת הגאונים הקצרות סי' כ"ד, חמדה גנוזה סי' ק"ז, רי"ץ גיאת ה"י הבדלה ע' י"ד: ח' כן הוא בהגהות מהרש"ל על הסוד כאן: ט' עי"ש ע' קפ"ט, ועי' במג"א סק"ה מה שהקשה על זה: י' עיין סמ"ג בא"א סק"ו: י"א סדר רב עמרם לא נדפס עי"ן במגנו של הפרישה, ושם מכאור דקאי על הפקדי דרי אליעזר: י"ב עי"ן לקמן מדינה ס"ק י"ג:

# הלכות שבת סימן רצו

עא באר הגולה

לאחר הבדלה ומכבין בו הגר, ורוחצים בו עיניו משום חבוב (ה) המצנה: **ב** יאצן מבדילין (ו) על (ו) הפת, **יאכל** (ח) על השקר מבדילין \* אם הוא (ט) חמר מדינה, [\*] והוא הדין לשאר משקין, (י) חוץ מן המים. הגה (יא) וטוב יותר להבדיל על כוס פגום של יין מצל שקר (אבודים). (יב) ונהגו להבדיל במוצאי פסח (ז) [ז] על שקר ולא על יין, משום (יג) דחביב (ט) עליו. וביום טוב שחל להיות במוצאי שבת, שיש בו קדוש שהוא נאמר על הפת, ייש אומרים שאגב הקדוש (יד) מבדילין גם כן עליו, ויש אומרים שיותר טוב לומר הקדוש והבדלה שניהם על השקר. (הגה (טו) והסבא ראשונה עקר): **ג** אם אין לו יין (טז) ולא שקר ושאר משקין, יש אומרים (יז) שמתר לו (ט) (יח) לאכל. ויש אומרים שאם מצפה (יט) שיהיה לו למחר, (כ) לא

1 סור קשם רבי עקיב  
התחופות ד פסחים  
ק"ו דבבבא דאפיטר  
ה סור קשם האונים  
ז ע"ש בשם אבוי ר'איש  
ח תוספות בבבבא ג"כ  
טור חרואא ס"א דאפיטר  
פסחים ק"ו דבבבא יונה  
כפרק ד דבבבא והפגור  
כ"ט ש"ל הלכות  
ח חרוא"ש קשם רבנו  
י"ה והתחופות ע"ש ג"כ  
י"ד לדעת האונים

## שערי תשובה



[\*] והיה לשאר משקים, וכבב הכריי ולא אמר למיטר כגון חלב ושמן וכיוצא, רק למיטר ושאר משקים שהם חמרי מדינה סתם, לאפוקי מים אף רשתות ספקים שהוא מים אף רבו לקויות חמרי מדינה, ע"ש: [ז] על שקר, ע"ש בה"ט, וכן בשו"ת חת"ת יתד יתד סימן ט שצ"ל משקה לאקרין

הינו לאחר שתיה כמש"ל משום הפסק: (ה) המצנה, נהגו הנשים שלא לשחות מבוס הבדלה, וצ"ל בשל"ה הטעם. כתוב בש"ל: כוס של הבדלה נגיל הסביל לשחות בלו ואין משקה מפגו בני הבית, וצריך לישב ולשחות, מט"ם: (ו) הפת, וליד לקדוש, דכיון דאין קדוש אלא במקום סעודה, פת מעגן סעודה הוא, אבל אינו מעגן הבדלה: (ז) על שקר, ודוקא במקום דהו שקר חמרי מדינה, אבל בארץ אשכנז אסור, דהא אפלו אין לו יין קלל אסור להבדיל על השקר, כ"ש היכא שיש לו ואינו חביב עליו, מ"א: (ח) עליו, ולמי שאין חביב עליו כמו יין נבדיל על היין, ט"ז. אם מטר יין שספריים קצת להבדלה, ע"כ בתשובת שער אפרים סימן יח, וע"ל סימן רע"ב סי"ק ד: (ט) לאכל, ד"ל לו בהבדלה שבפסח, ובתשובת פנ"מ כתב שיאמר "המבדיל" בלא כ"ס:

## באר היטב

## משנה ברורה

## באר הלכה

\* אם הוא חמר מדינה, ואפלו לרצח הפוסקים הפחמירין לעיל בסימן רע"ב צ"ח ט לעגן קדוש, לעגן הבדלה בלי עלמא סודי והבדילין, וכדאימא בגמרא להרא דאפיטר אכיל על שקרא משום חמרי מדינה הוא, ומשע סתריא לעיל בסימן קכ"ב צ"ח ב בהג"ה, דבמקום שחייב קצוי אף שהוא מיקר מקרי מצוי ויבדיל על היין (ולא שר שם אלא משום שאי אפשר לקנות יין בכל סעודה לבדו עליו, מיהו, אם השקר חביב עליו יותר מן היין כולו להבדיל על השקר, וכולקמה בהג"ה, כתב בפרימטורים בסימן רצ"ט: אותן שנתנו שקר משום קדש, צריך עין קשצין לו יין כי אם שקר אף יבדיל ויבדו עליו, ולרצתו אסור, ואף יבדו עליו ולחו לאפרים ולשחות, על"כ ישמע מאחרים, עד כאן דברי, ולעניות דעתי גם כנה צריך עין, אם הוא חושש לצמוט פסוס זה הוא כוס של אסור, אם ין אף יצא

שיכול לברך בקבה אחרונה, דכשישתה רק מלא לגמיו יש ספק בקבה אחרונה, וכמבאר לעיל ש"ס ר"י: **ב** (ז) על הפת, ולא נמי לקדוש, (ט) דשאני קדוש שהוא במקום סעודה והו מעגן הצריך לקדוש, מה שאין כן הבדלה: (ח) על השקר מבדילין, אם (י) אין לו יין, ואם יש לו יין, הוא קודם לכל המשקין [אוי"ו]. ונדו"ל הפליגו ג"כ בנ"ב גדיל המצנה ואמרו: הסביל על היין או שומע סתריים שסבילין, קדוש ברורה הוא קראוה קדוש ועושהו כגלה, שצאמר "והיה"ם לי כגלה מכל העמים", ואמר "ואכל אתכם מן העמים" [טור]: (ט) חמר מדינה, ע"כ לעיל בסימן רע"ב צ"ח ט במשנה ברורה ובאר הלכה שם, מהו חמרי מדינה, ומה שכתב יהוה הדין לשאר משקין, הינו משקין (י) שרגילין לשחותו, אבל משקין שרגילין בפסח, כגון מי לאקרין, אינו חמרי מדינה, כיון שאין רגילין לשחותו כל השנה, והוא הדין כל כיוצא בזה, ואפלו מ"כש לא הו חמרי מדינה אלא במדינות שרגילין לשחותו, אבל במקום שאין שוחין אותו אלא לפריקים לא הו חמרי מדינה ונ"כ משכר, ועל י"ד שרף אין כדאי להבדיל, דהא כתב הפגראברקם דכוס הבדלה נגיל הסביל לשחותו בלו ואין משקה מפגו בני הבית, והי"ד שרף קשה לקיים זה, אף כשאין לו משקה אחר: כולו להבדיל עליו, ואף שיהיה לשחות מפגו על-ב"פנים כמלא לגמיו שהוא רב רביעית, ואם לאו לא יצא, כתב שער השוכה בשם הברכ"י וסוף, דעל חלב ושמן אין להבדיל, שאין רגילין לשחותו למשקה: (י) חוץ מן המים, אף אם רב שתיים הפגרה הוא מן המים, (יז) משום דלא חשיב, ועל קוראי"ם והארש"ט, מוכח מט"ו בסימן קכ"ב ואלה רבה שם דאף בלשעת הדחק אין מברכין, דאף שהמנונים שוחין אותן, מכל מקום לא חשיב וכמו מים הוא ונאף דעת הפגראברקם שם דהעתיק דעת רש"ל להקל בשעת הדחק, הינו דוקא גבי כוס ברכת הפסח שאין בו חושש בקבה להבדלה, וכדמוכח בתשובת רש"ל, מה שאין כן בהבדלה, ובח"י א"ס כתב דבשעת הדחק יש להבדיל על משקה קווא"ס, ולא ידעתי טעמו, ואולי מ"ד בשנעשה משקה חשוב כצין משקה שקר, וגם זה דוקא אם עקר שתיים ההמון הוא מהמשקה הזה, דאי לאו הכי לא הו חמרי מדינה: (יא) וטוב יותר וכו', והפגראברקם מצדו, דבמקום שהשקר הוא חמרי מדינה (יג) יש לוטר דצריך מבוס יין פגום, וצ"ע בבאר הנ"א שכתב גם כן ודינא דהנ"א הוא דוקא קשהשקר אינו חמרי מדינה: (יב) ונהגו להבדיל, ודוקא במקום שששקר הוא חמרי מדינה, (יד) אבל בארץ אשכנז דלא הו חמרי מדינה לא סנני מה שהוא חביב, ואסור להבדיל עליו: (יג) דחביב עליו, שלא שחוו כל ימי הפסח: (יד) מבדילין גם כן, ורצה לומר, אף דבעלמא אין מבדילין על הפת כדלעיל, הכא אגב קדוש שהוא העקר, אומרים כל התקנותיו על הפת: (טו) והסבא ראשונה עקר, טעמו, משום דהקבה ראשונים סבירא להו דאין מקדשין על השקר, וכדלעיל בסימן רע"ב צ"ח ט, ע"כ שם, לכן טוב יותר לעשות כל התקנותיו על הפת, ומכל מקום נראה דכנה ודוקא לכתחלה לחפש אחר יין אפלו אם הפת חביב לו יותר מיון, (טז) דכסה גדולי ראשונים סביר דאין אומרים 'המבדיל' על הפת אפלו במוצאי שבת שהוא יום טוב, ואף אם לא ימצא יין, הפת צריך משכר: **ג** (טז) ולא שקר, והוא הדין אם (טז) יש לו שקר אלא שאינו חמרי מדינה: (יז) שמתר לו וכו', ומכל מקום צריך (יח) שיהיה חתלה ויארר הבדלה ביוחן דרצתו, ואף על-פי-כן כשישיג למחר כוס חביב להבדיל בדין, וכדלקמן בסימן רצ"ט, ויש שרצים לומר, שיאמר עתה ברכת 'המבדיל' בלא כ"ס, (יט) ואין להורות כן: (יח) לאכל, והא דאקרין בגמרא, דאמייר אקלע לאתרא ולא היה לו על מה להבדיל ולן בהנצית עד למחר, (יט) סבירא לה לרצה זו דמחמיר על עצמו הנה: (יט) שיהיה לו למחר, הינו בבקר, אבל כצרכו אינו מחייב להסתין על-כ"ף, (כ) ואפשר דאפלו יותר מחצות היום אינו מחייב להסתין: (כ) לא יאכל, ואפלו במוצאי שבת

## שער הציון

(ט) אחרונים: (י) לכוש תרד"המים: (יא) כגראברקם בסימן קכ"ב צ"ח ט"ז: (יב) רש"ט"ם: (יג) ובאלה רבה והתחופות שבת דהו ראייתו, והסבא דשקילין הו: (יד) כגראברקם: (טו) הרי"ף והרא"ש והטור, וצ"ע בפרישה ואלה רבה, ועל-ב"פנים לכתחלה כדנאי מצנה לרצוק כנה: (טז) אלה רבה, וכן משמע מהנ"א: (יז) כגראברקם: (יט) פרימטורים, וכן משמע פרימטורים: (יט) ביה"ת"פ, ועל-כן כתב פרימטורים דמפדת חסידות לכלי עלמא יש להתענות: (כ) כן מצד הגר"י, ע"כ שם:

ברכת הין טיי"ש : [ט] שהוא חמר מדינה  
חון מן המים. עיין טפ"ט ריש סימן רנ"ו  
ובסוף הסימן שם דעל חלב ועל שמן ועל  
משקה לאקרין וואסיר וכדומה נ"כ אין  
מברלין ע"כ. ולפי הנראה דה"ה על  
מי טייא וקאופ נ"כ אין מברלין. והנה  
שמעתי מאיזה בני אדם שאומרים שזו נקרא  
חמר מדינה כמו שכתב וגם חולין הדבר  
באשלי רבנני ואומרים על איזה גדול  
שכמדינתו שנהג כן בחיים חייו להבדיל על  
מי טעה ואי לא אחמין זה דלכאורה לא  
נקרא המשקה חמר מדינה אלא במקום שדרך  
לקבוע סעודותיהם על המשקה הלזו כמו  
בשכר וכיוצא שדרך לקבוע סעודותיהם עליו

כמו שדרך לקבוע על הין במקום שחיין  
מזו דכס"ג הכי משקין אלו במקום זס כמו  
יין ונקראים שם חמר מדינה לענין כל  
הדברים העשויים כוס כמבואר בהדיא ברת"א  
סימן קס"ב סעיף ב' ובש"ע הרב סימן ער"ב  
סעיף י' ובסימן קס"ב סעיף ב' אבל מי  
טייא וקאופ אין דרך לקבוע עליהם  
סעודתן וא"כ אף דשתייה רוב מקומות הללו  
הוא מי טייא מה בכך מ"מ דיש כמים וכמו  
במים אף אם שתייה המקום שהוא מ"מ  
אין דינם לקרום טי"ז חמר מדינה כמבואר  
בש"ע ריש סימן רנ"ו כן יש לומר לכאורה  
בטייא. ועיין מג"א סימן ער"ב ס"ק ו'  
דמשמע לכאורה דדבר שרוב ההמון רגילים  
לקטותו בכל יום הוי חמר מדינה. ועיין ט"ז

סימן קס"ב ס"ק א' וכמ"א שם סוף ס"ק  
ב'. ובש"ע הרחק שאין לו משקף אחרת  
להבדיל עליו אלא מי טייא ז"ש אם מותר  
להבדיל עליו. ואחר כסני כ"ז בא לירי  
משכנת הלכות קטנות וראיתי בו בחלק א'  
סימן ט' שכתב שם לענין קאופ ח"ל ומה  
שנאלל אם מקדשין עליו לא מהכנס דאין  
לקדש אלא על חמר מדינה דמרוי ומשכר  
דומיא דין ע"כ. ומדבריו אלו משמע נ"כ  
דאף דשתייה רוב בני אדם היא המשקה  
קאופ מ"מ לא נקראת חמר מדינה טי"ז  
לענין דברים העשויים כוס וא"כ ממילא  
ה"ה כמי טייא וה"ה לענין הבדלה דגם  
בהבדלה צענין שיהיה נקרא חמר מדינה :



המנחה

שייר דס"י צו - מספר מנחת שבת

שיירי

[ג] במג"ש ס"ק ט' בשם הל"ק"ט  
דאין להבדיל על קאופ  
זטיא. ועיקר ראיתי משם דלא מקרי  
חמר מדינה לענין קדוש והבדלה רק מה  
דמרי ומשכר וכמו שכתב בהל"ק"ט דאין  
מקדשין על קאופ משום דלא מרוי ומשכר  
כמו יין כמו כן יש לומר לענין כבדלה.  
וכן מבואר בהדיא בהגהות הגאון מברעאן  
סימן רנ"ו אות ד' דגם לענין הבדלה לא

נקרא חמר מדינה רק משקה המשכר.  
ובדיעבד אם בדרך ברכת המבדיל על כוס  
של משקים שאינן חמר מדינה עיין בספר  
פאת השדה מנעל שדי חמד במערכת  
הדל"ה כלל ז' אות י' שהביא בשם הרב  
ספרת המים שנסתפק בזה אם ילא ידי  
חובתו בדיעבד [כיון דלדעת מג"א סימן רנ"ו  
ס"ק ה' מותר לומר ברכת המבדיל בלא  
כוס אשילו לכתחלה אם הוא שעת הרחק

ויוצא בו ידי חובתו וכיון דלדעת מהרש"ם  
וא"ר והרב חמד לאברהם אמרינן דכל  
שעושים לכתחלה בשעת הרחק יוצא ידי  
חובתו א"כ כמו כן יש לומר כאן וס'  
טכח"ד הספרת המים הנ"ל] והרב בעל  
שדי חמד הג"ל כתב שם דאין ללמוד דיעבד  
שלא במקום אונס מלכתחילה במקום אונס  
והביא שם בשם כמה גדולים דס"ל הכי :

שו"ת אור לציון חלק ב פרק כב - דינים השייכים למוצאי שבת

ב. שאלה. האם אפשר להבדיל על בירה או שאר משקאות.

תשובה. מי שקשה לו לשתות יין, יכול להבדיל על בירה שחורה או לבנה, או קוניאק וארק, אפילו שמצוי יין באותו מקום, אבל לא על משקה קל, או תה וקפה. וחולה שנמצא בבית החולים, ואין שם יין או חמר מדינה, אף שמותר לו לאכול בלא הבדלה, טוב שיבדיל על קפה בלא שם ומלכות.

Footnotes:

ב. בהבדלה אפשר להבדיל לכתחילה על חמר מדינה, אפילו אם יש יין מצוי, וכן משמע מדברי מרן בשו"ע סימן רצ"ו סעיף ב', שסתם שאפשר להבדיל על השכר, ולא כתב שזהו דוקא במקום שאין היין מצוי, כמו שכתב לענין קידוש בסימן רע"ב סעיף ט'. וראה מה שנתבאר לעיל בהלכות קידוש בפרק כ' תשובה י"ט מהו חמר מדינה, ע"ש. ואף שנתבאר שם שאין לקדש על משקה שאינו משכר, מ"מ יש מקום להסתפק שמא אף בזה יוצא ידי חובה, וכמו שמשמע מלשון השו"ע כאן שכתב שאפשר להבדיל על כל המשקין חוץ מן המים, דמשמע אבל שאר משקין שאין משכרין מבדילין עליהם, ועדיין יש לדון בזה, וראה עוד בברכ"י שם, ומידי ספק לא יצאנו, וספק ברכות להקל, ובמקום שיש רק משקאות אלו, יבדיל בלא שם ומלכות.

# If There Is No Wine Available for Havdallah

There is an obligation to recite Havdallah on Motza'ei Shabbat specifically over a cup of wine. If one does not have access to wine, or if drinking wine causes him to feel sick, he may recite Havdallah over a cup of beer. Beer is suitable for Havdallah because it is an intoxicating beverage, and it can be drunk in the proper Shiur (quantity). One may not use water, tea, coffee or juices for Havdallah, because they are not intoxicating, and one may not use hard liquors, such as scotch or vodka, because one cannot drink the minimum required Shiur of these beverages. Likewise, one may not recite Havdallah over bread. When Yom Tov falls on Motza'ei Shabbat, we recite Kiddush and Havdallah together over the same cup of wine. If a person does not have wine or cannot drink wine for medical reasons, may he use beer in such a case? As far as the Havdallah is concerned, as we saw, beer qualifies; however, since in this case the cup is used for Kiddush, as well, perhaps beer cannot be used. What is the Halacha in such a case? The Shulchan Aruch writes that in this case, too, one may use beer in place of wine. Since Halacha allows using beer for Havdallah, it is valid in this instance for the Kiddush, as well. If one has neither wine nor beer, he cannot recite Havdallah until he gains access to one of these beverages. Is he allowed to eat before reciting Havdallah? Generally speaking, Halacha forbids eating or drinking on Motza'ei Shabbat before reciting or hearing Havdallah. Would it be forbidden to eat or drink if one cannot recite Havdallah due to the unavailability of wine or beer? Rabbi Moshe Halevi cites two opinions on this matter (listen to audio for precise citation). The first view claims that in such a case, so long as the individual recited the Havdallah in the Shemona Esrei prayer during Arvit, he may eat and drink despite the fact that he cannot recite Havdallah. According to the second position, however, if the individual anticipates having access to wine or beer on the following day, then he must refrain from eating or drinking until he recites Havdallah on Sunday. Halacha follows the second view, requiring that one refrain from eating and drinking in such a case until he recites Havdallah on Sunday. If, however, he feels ill or particularly weak, he may rely on the lenient view and eat and drink. Summary: If one does not have access to wine for Havdallah on Motza'ei Shabbat, or if he cannot drink wine, he may recite Havdallah over beer, but not over other beverages or over bread. This applies even on a Motza'ei Shabbat that is also Yom Tov, in which case Kiddush is recited over this cup, as well. If one has neither wine nor beer for Havdallah, he cannot recite Havdallah. If he anticipates having access to wine on Sunday, then he must refrain from eating and drinking until he recites Havdallah on Sunday, unless he feels ill or very weak, in which case he is allowed to eat even before Havdallah.

# Habdala – Using Beverages Other Than Wine; Drinking the Wine

A number of Halachic authorities, including the Rama (Rav Moshe Isserles of Cracow, 1525-1572) and the Ben Ish Hai (Rav Yosef Haim of Baghdad, 1833-1909), record a custom to pour some wine out of the Habdala cup after the conclusion of Habdala, and then extinguish the candle in the wine that was poured. It is also customary to take some of the leftover wine and place it on one's eyes and face. This is done for the purpose of Hibub Misva – to demonstrate our love and affection for the Misvot. The Hid"ra (Rav Haim Yosef David Azulai, 1724-1806) emphasizes that one should not underestimate the importance of "Shiyureh Misva" – the "leftovers" of a Misva. Showing our love for that which had been used for a Misva, even if it only the "leftovers," is very significant, and has the power to save a person from calamity. The Rama also writes (as understood by the Aruch Ha'shulhan) that it is customary to fill the cup before Habdala all the way to the rim, so that some wine will automatically spill when one lifts the cup, as an overflowing cup can bring blessing. This is mentioned also by the Ben Ish Hai, and this is, indeed, the accepted practice. Although it is customary to add several drops of water to one's cup of wine on other occasions, Rav Haim Vital (1542-1620) taught that this is not done with the Habdala cup. The Shulhan Aruch writes that one may not recite Habdala over bread. Kiddush may be recited over bread, because Halacha requires reciting Kiddush in the framework of a meal, and thus the Kiddush is connected to the bread. Habdala, however, does not need to be recited in the framework of a meal, and thus there is no connection at all between Habdala and bread. As such, one may not recite Habdala over bread. One may, however, recite Habdala over "Hamar Medina." Hacham Bension Abba Shaul (Israel, 1923-1998) and Hacham Ovadia Yosef understand this term as referring to intoxicating beverages which are commonly drunk in the country where one lives. In contemporary society, this would include beer, scotch, cognac, brandy, and the like. (Arak would likely qualify as "Hamar Medina" in Israel; it is doubtful whether it would qualify here in the United States.) Ashkenazim, following the ruling of Rav Moshe Feinstein (Russia-New York, 1895-1986), maintain that even non-alcoholic beverages qualify as "Hamar Medina," and thus they allow reciting Habdala even over milk, tea, coffee and the like. The only criterion according to Ashkenazic tradition is that the beverage must be something that a host would serve to a guest for honor, and not merely because the guest is thirsty. Sephardic tradition, however, as noted by both Hacham Bension Abba Shaul and Hacham Ovadia Yosef, does not follow this view, and allows reciting Habdala only on alcoholic beverages. The Mishna Berura (Rav Yisrael Meir Kagan, 1839-1933) maintains that "Hamar Medina" may be used for Habdala

only if one does not have wine. One who has wine must, according to the Mishna Berura, use it for Habdala. Hacham Bension Abba Shaul, however, disagrees, noting a clear distinction between the Shulhan Aruch's formulations in the contexts of Kiddush and Habdala. In discussing the laws of Kiddush, the Shulhan Aruch writes that one who does not have wine may use "Hamar Medina" for Habdala, whereas in the context of Habdala, he writes simply that one is allowed to recite Habdala over "Hamar Medina." The clear implication is that "Hamar Medina" is acceptable for Habdala even if one is able to recite Habdala over wine. Hacham Ovadia Yosef, in Hazon Ovadia, appears to disagree with Hacham Bension's conclusion, as he writes that "one who does not have wine" may recite Habdala over "Hamar Medina." It would therefore appear that one should preferably use wine for Habdala, but one who does not enjoy drinking wine may certainly use beer or other intoxicating beverages, in accordance with Hacham Bension's position. Strictly speaking, it suffices to drink just 1.7 ounces or so of wine from the Habdala cup. However, since there is a debate among the Halachic authorities as to whether one who drinks this amount of the Habdala cup recites a Beracha Aharona, one should preferably drink a full Rebi'it – 3.2 ounces – so that he will be required to recite a Beracha Aharona according to all opinions. Summary: One should preferably use wine for Habdala, but one who does not like wine may use another common alcoholic beverage, such as beer. Although Ashkenazim allow using non-alcoholic beverages for Habdala, Sephardic practice requires using an intoxicating beverage. One should drink at least 3.2 ounces of wine from the Habdala cup. It is customary to fill the cup to the top before Habdala, so that some wine will spill out when one lifts the cup. It is customary after Habdala to spill out some wine and use that wine to extinguish the candle, and to place some wine on one's eyes and face.